

ELS LLIBRES PERSONALS DE JOSEP VALLVERDÚ: LA FRUSTRACIÓ EN L'ANCIANITAT

MARIA PUJOL-VALLS

Universitat Internacional de Catalunya, Facultat d'Educació, Barcelona

Correspondència: UIC, C. Terré 11-19, 08017 Barcelona

Tf: 935 099 250

mpujolv@uic.cat

Resum

Josep Vallverdú ha centrat la seva carrera en els assajos i «llibres personals» —tal com ell els anomena— des de final dels vuitanta, a més de continuar produint literatura infantil i juvenil. Els llibres personals contenen formes tan diverses com memòries, dietaris, articles de premsa, notes on comenta la seva pròpia obra i volums de viatges per Catalunya i altres indrets. Aquesta varietat de textos recull temes recurrents que expressen el punt de vista de l'autor sobre literatura, política i societat, així com la transformació de la cultura catalana des de l'inici de la seva recuperació. Aquests canvis contextuals també comporten modificacions progressives en el pensament de Vallverdú a mesura que es fa gran, i reflecteixen una decepció fàcilment detectable en els últims dietaris. La presència d'aquest desengany fa qüestionar si es dol per no haver assolit un estatus d'autor més reconegut o si està desil·lusionat perquè el projecte col·lectiu i cultural pel qual sempre ha lluitat no ha reeixit. Per valorar l'abast de la satisfacció de Vallverdú i l'èxit de l'obra, resseguim la seva activitat literària contextualitzant les seves queixes. Així mateix, tractem la decepció de l'autor vers la impossibilitat de superar les mancances que continuen fent flaquejar l'objectiu de tots els seus esforços: la normalització de la cultura catalana després del franquisme.

Paraules clau

Josep Vallverdú, recuperació cultural, assajos, dietaris

Abstract. *PERSONAL BOOKS BY JOSEP VALLVERDÚ: FRUSTRATION AS HE BECOMES OLDER*

Josep Vallverdú has focussed his career on essays and what he calls “personal books” since the late eighties, in addition to continuing to produce children’s literature. His personal books cover an extensive range of forms, including memoirs, diaries, press articles, notes on his own writings and books on travelling in Catalonia and elsewhere. This diversity shares recurrent topics that express the author’s point of view on literary, political and social issues, as well

as on the transformation of Catalan culture since the beginning of the modern revival. These contextual changes also entail gradual shifts in Vallverdú's thoughts as he becomes older, which reflect a recent disappointment that can be clearly detected in his later diaries. The presence of this frustration raises the question of whether he regrets not having achieved the status of a more recognised writer or whether he is disillusioned because the collective project of cultural revival for which he has always fought has not been achieved. By following his literary activity and setting his complaints in context, we assess the scope of Vallverdú's satisfaction with the success of his work. At the same time, we address the author's frustration at the impossibility of overcoming the shortcomings that continue to overshadow the goal of his efforts: the normalisation of Catalan culture in the post-Franco era.

Key words

Josep Vallverdú, cultural revival, essays, diaries

1. EL DESENCÍS FINAL

Una gran varietat de prosa engloba les diferents formes narratives que constitueixen els textos personals de Josep Vallverdú, que ell mateix denomina «llibres personals»: reculls d'articles de premsa, dietaris, obres autobiogràfiques, assajos sobre la seva obra i volums de viatges per Catalunya i altres llocs. Aquests títols apareixen sobretot entre les últimes publicacions de l'autor: des dels anys cinquanta fins a final dels vuitanta, compon especialment narracions de ficció per a infants i joves, i els títols de no-ficció són només sobre geografia, llengua i literatura catalana; però, quan es jubila de l'ensenyament el 1988, explora nous camins dins de l'escriptura i comença a dedicar-se regularment a la prosa assagística i memorialística.

Els llibres personals es caracteritzen per exposar el personatge públic amb el qual vol que l'identifiquin i per donar a conèixer la seva visió de l'actualitat social i cultural, però no tots adopten el mateix to perquè els títols posteriors contenen moltes més mostres d'insatisfacció. Aquest fenomen es detecta clarament en els dietaris: si bé el primer, *Les vuit estacions*, de 1991, està escrit amb una visió optimista, els següents —*Hora nona. Llibre de capvespres* (2005), *Quasi nou llunes*

(2007b), *Ciudadà s/n* (2009a) i *Quadern de les coves* (2010b)— traspuen decepció. Per exemple, al llarg de les nou cartes a l'amic Niço que formen *Hora nona*, mostra el seu ressentiment com a escriptor i com a català. En la primera epístola, que adopta la funció de pròleg, ja posa en relleu els seus sentiments.

Són moltes les matèries sobre les quals opino en aquest llibre, i em reconec potser agosarat i imprudent algun cop, però t'asseguro que ho he escrit tot des del plantejament més constructiu i alhora des de la lucidesa de qui, per l'edat i per l'amargor massa sovint sentida, espera poc de la vida. (2005: 10)

És rellevant el fet que no exposi aquesta aflicció fins que sobrepassa els vuitanta anys i sent la necessitat de valorar els fruits del seu treball i l'evolució de la cultura catalana. Però en quin grau la desil·lusió exterioritzada està motivada per raons individuals o col·lectives?¹

2. L'ÈXIT COM A ESCRIPTOR: UN MOTIU PER AL DESENCANT?

La carrera literària de Vallverdú s'ha desplegat en diversos camps durant més de sis dècades i, a grans trets, la seva producció es pot dividir segons si és obra de creació o traducció, i també depenent dels lectors per als quals ha estat escrita. Per valorar la importància que ha assolit, d'una banda, en el camp de l'obra infantil i juvenil, de l'altra, en la destinada a un públic general, i també en les traduccions, podem observar el nombre i l'envergadura dels premis que se li han atorgat, a més de la quantitat d'edicions i de llibres venuts, les editorials que els han publicat, les traduccions que se n'han portat a terme i la crítica

1. L'anàlisi d'aquesta circumstància convida a estudiar, en un futur, el possible desencís d'altres escriptors que també han patit els efectes de la repressió cultural franquista. Pensem en Carles Riba, Josep M. Folch i Torres, Salvador Espriu, Pere Calders, Pere Quart, Joan Fuster, Isabel-Clara Simó i altres assagistes i narradors. Es pot fer extensible a autors estrangers que han vist frustrades les aspiracions a causa del context polític o social, com l'austríac jueu Stefan Zweig o l'algerià francès Albert Camus.

que ha rebut. També és necessari comparar l'impacte de la seva trajectòria amb la tasca inicial que s'havia plantejat quan va començar a escriure, juntament amb la visió, de vegades entusiasta i de vegades desenganyada, sobre l'evolució dels seus propòsits.

2.1. *L'abast de l'obra infantil i juvenil*

Tot i el desencís que expressa en els darrers anys, Vallverdú s'ha convertit en un autor famós gràcies a la literatura per a la mainada. La publicació d'*El venedor de peixos* l'any 1960, la seva primera novel·la en català per als lectors més joves, marca el tret de sortida del mig centenar de títols que oferirà a aquest públic. Tant les institucions com els lectors han demostrat el seu reconeixement a bastament ja que en la seva biografia figuren els premis més significatius per a narrativa infantil i juvenil en català: se li ha atorgat el Premi Joaquim Ruyra, dos Premis Folch i Torres, el Premi Serra d'Or, el Premi Generalitat i diversos premis estatals i estrangers; i també cal destacar que ha estat candidat al Premi Andersen, que ha format part de la Llista d'Honor de l'IBBY —el Consell Internacional de Llibres per a Joves— i que ha ocupat el càrrec de President d'Honor del Primer Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana.

La rellevància pública d'un autor no es pot mesurar només segons els guardons obtinguts; també s'ha de tenir en compte l'atenció que li han dedicat els crítics i els estudiosos. Si bé els premis i honors el posicionen al capdamunt del podi des de ben aviat, la recerca i la crítica apareixen progressivament. L'estudi de la seva obra per a infants va ser tímid durant les primeres dècades —fet marcat per les circumstàncies—, però ha rebut l'atenció de figures sòlides com ara Joaquim Carbó (1987), Isidor Cònsul (1991), Teresa Duran (1993) i, sobretot, Josep Maria Aloy (1998). I no cal amagar que la literatura infantil i juvenil ha trobat més ressò que no pas la resta de la seva obra.

Si s'observen les xifres de vendes dels llibres per a infants i joves en català, Vallverdú ha mantingut un ritme extraordinari: alguns dels títols han superat les vint-i-cinc edicions i també se n'han fet edicions

especials en l'aniversari de la primera publicació.² Aquestes dades satisfan un escriptor que ha tingut com a premissa principal veure's publicat, venut i llegit; i per això admet que escriure per al jovent «és llaminer també per la difusió: els llibres juvenils, ajudant la promoció impensada que moltes escoles en fan, s'estenen com una taca d'oli: [...] no estic pas malcontent dels resultats quant a difusió. Et descobreixes, doncs, afalagadorament consumit» (VALLVERDÚ 1993: 150-151).

Un altre paràmetre que generalment indica l'èxit comercial d'un autor es basa en les editorials que li publiquen els llibres. En el cas dels volums de Vallverdú per als lectors joves, corresponen a les més sòlides i amb col·leccions infantils i juvenils amb més tradició. Una n'és La Galera, que va iniciar el 1995 la «Biblioteca Vallverdú» amb les obres completes per a joves en catorze volums. Tot i que la col·lecció no s'ha actualitzat i, per tant, ha quedat incompleta, només un altre autor català contemporani, Gabriel Janer Manila, ha vist l'inici de la publicació de les obres completes a La Galera, també escapçada prematurament.

El nombre de narracions traduïdes a altres idiomes tampoc no fa cap mal paper: hi ha una trentena de versions al castellà, i algunes —poques, en realitat— al basc, italià, gallec, rus i coreà. Aquestes dades es converteixen en una arma de doble tall: demostren, d'una banda, que la major part de la seva producció infantil i juvenil es tradueix i, de l'altra, que aquestes traduccions no passen, si no és de manera difícil, del mercat estatal. Aquesta paradoxa es deu també a la qualitat i al prestigi que Vallverdú ha adquirit com a autor per a la mainada, i alhora s'explica gràcies a la peculiaritat que la indústria editorial en llengua castellana peninsular es trobi situada en gran mesura a Barcelona, cosa que facilita que les obres originalment en català també es publiquin en castellà.

Pel que fa al ressò entre els lectors, la major part de joves catalans no té cap dubte a l'hora d'identificar qui és el Rovelló. És cert que el personatge també és conegut gràcies als dibuixos animats basats en la novel·la, però aquest fet no treu cap mèrit a la feina de l'autor: ben

2. No existeixen dades exactes del nombre d'edicions, però Josep Maria Aloy ens ha informat que l'edició del quarantè aniversari de *Rovelló* (2009b) probablement equival a la trenta-setena.

pocs escriptors catalans han pogut veure les seves creacions fer el salt al cinema i a la televisió.

La importància de Vallverdú també s'ha de valorar tenint en compte el paper que ha desenvolupat en les diferents etapes de la història de la cultura catalana. I, quant a aquest aspecte, la seva rellevància és suprema, perquè va ser un dels primers escriptors que va revifar la literatura per a la canalla en català. És tant així que, al cap dels anys, ell i tres autors més —Joaquim Carbó, Sebastià Sorribas, Emili Teixidor— han aconseguit la denominació de «pòquer d'asos» en un intent de retre'ls homenatge i consolidar unes figures i unes obres com a referents catalans.

L'altra faceta de Vallverdú que ha esdevingut clau per a la història de la cultura catalana fa referència al camp de la traducció. A la dècada dels seixanta, al cap de quinze anys de traduir de l'anglès al castellà, és una de les primeres persones que rep encàrrecs de traduccions al català des de l'inici del franquisme, juntament amb Maria Aurèlia Capmany, Manuel de Pedrolo i Ramon Folch i Camarasa. Més d'una dotzena d'editorials li confien les versions en català d'autors i gèneres ben diversos —en molts casos, clàssics moderns universals que havien estat vetats durant l'època més rígida del franquisme. Encarar la varietat d'estils d'aquests originals té el repte afegit d'haver de maniobrar amb una llengua que ha estat fora de circulació pública des del final de la Guerra Civil i que també ha patit altres sotracos en les darreres dècades. Per tant, per realitzar aquestes traduccions al català, els torsionaris de la represa han de resoldre el dilema entre emmirallar-se en els exemples noucentistes o crear un nou model de llengua més planer i proper al carrer (SELLENT 1998: 28-29). Vallverdú beu dels seus precedents, però aconsegueix desmarcar-se de la tibantor i la floritura, de manera que col·labora en l'establiment d'un català escrit modern i apte per a diferents registres. La seva llengua no només és funcional per a les seves traduccions i per a la resta de la seva obra literària (VALVERDÚ 2007: 135), sinó que esdevé paradigmàtica per als seus contemporanis i successors (MORA 2002). Com que la feina dels traductors acostuma a rebre un reconeixement diferent del de les obres pròpiament de creació, aquesta tasca de Vallverdú no ha pres tant protagonisme com la seva ficció infantil i juvenil.

2.2. L'impacte dels llibres per a adults

De la mateixa manera que ha passat amb les traduccions, encara que ha escrit molts llibres per a adults, la seva recepció és desigual respecte a la de les obres per als joves. Fet i fet, cap títol no s'ha traduït i molt pocs s'han reeditat, tot i que: a) un premi d'assaig porta el seu nom; b) el llibre personal *Proses de Ponent* ha estat de lectura obligatòria a centres de secundària i dues editorials l'han reimprès: Edicions Destino el va publicar originalment el 1970 (VALLVERDÚ 1970a), Edicions del Mall per segona vegada (1986) i Editorial Barcanova en va oferir una edició abreujada i comentada per Josep Borrell (1994); i c) l'Institut d'Estudis Ilerdencs va dedicar-li la «Jornada *Proses de Ponent*, quaranta anys després» el 2010, amb l'edició corresponent (2010a). També hi ha un altre factor que diferencia clarament dels altres els llibres per als lectors més joves: quan Vallverdú va començar a escriure novel·les d'aventures, que principalment llegien nens i adolescents, la seva intenció era oferir una ficció majoritària per a tota mena de públic i així, doncs, arribar al major nombre possible de lectors. En canvi, l'objectiu per publicar assajos no és la difusió *stricto sensu* d'un gran nombre d'exemplars. De fet, el mateix autor ha acceptat que no són fàcils de vendre i que la qüestió més important és proporcionar els escrits a un petit cercle de persones interessades i a biblioteques que els conservaran per a la posteritat.

Tot i que els llibres personals no han gaudit de gaire difusió en els mitjans de comunicació, sí que han rebut crítiques per part d'estudiosos reconeguts, entre les quals destaquen un article de Pere Gimferrer (1971) sobre *Proses de Ponent* a *Destino*, l'article de Joan Triadú (1983) sobre *Indíbil i la boira* a l'*Avui*, la descripció breu de tres llibres personals a l'assaig *Papers privats* d'Enric Bou (1993: 11, 167), l'anàlisi de Josep Murgades (1996) del volum memorialístic *Vagó de tercera* a la *Revista de Catalunya*, la ressenya d'Enric Vila (2001) a l'*Avui* sobre *Desmudat i a les golfes* i la de Ramon Pla i Arxé (2007) sobre *Pelegrí dels mots* a *El Temps*. Joan Fuster, a *Literatura catalana contemporània*, també inclou el seu nom a la llista d'erudits que van néixer al tombant de la segona dècada del segle xx, que van començar en el camp de la poesia, i que la van abandonar per treballar en altres gèneres (1972: 365-366). En temps

encara més recents, Vallverdú ha afirmat per primer cop que «es dibuixa en l'horitzó immediat la constitució d'una petita galàxia de crítics i comentaristes de la meua obra en tot el seu gruix» (2010: 45). Així, doncs, el 2011, Maria Pujol i Valls ha defensat una tesi doctoral sobre la seva obra i no cal oblidar els estudiosos i literats que han prologat títols seus o n'han escrit comentaris a la premsa especialitzada i comarcal com ara Estanislau Torres (1987), Teresa Pàmies (1987), Xavier Macià (1988), Isidor Cònsul (1991), Oriol Vergés (1993) i Albert Turull (2008).

Aquí el balanç dels premis aconseguits no és gaire encoratjador perquè només *Proses de Ponent* i *Indíbil i la boira* han quedat finalistes d'un premi, el Josep Pla. A banda de l'atenció de la crítica i de la projecció exterior, un altre element de contrast entre la seva producció per a joves i les obres per al públic en general recau en les editorials. Si bé les dues cases fidels al camp infantil i juvenil són La Galera i Cruïlla, diverses editorials i institucions públiques, amb diferents graus de tradició, s'encarreguen de convertir en llibres impresos els manuscrits «per a adults» que l'autor els proposa. Les obres publicades en firmes més consolidades i d'ampli ressò són *Proses de Ponent*, a Destino i Barcanova; *Indíbil i la boira* i *Els rius de Lleida*, a Destino; i la seva trilogia autobiogràfica —*Vagó de tercera*, *Garbinada i Ponent*, *Desmudat i a les golfes*—, a Proa.

Per tant, si mirem la multitud de premis, la quantitat de llibres publicats i traduïts, i la seva recepció i impacte —especialment dels llibres infantils i juvenils—³ es pot afirmar que globalment no hauria de sentir-se desil·lusionat pels resultats de la seva obra.

3. L'ÈXIT COL·LECTIU: UNA NORMALITZACIÓ ACONSEGUIDA?

Si l'èxit de Vallverdú com a escriptor, sobretot per a gent jove, ha estat brillant, deuen ser altres els fets que l'han induït a manifestar la

3. Pel que fa a altres resultats de la seva trajectòria literària, cal precisar que la carrera de Vallverdú ha estat mereixedora d'una Creu de Sant Jordi, un Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, un Premi Trajectòria de la Setmana del Llibre en Català i un títol de Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida.

seva desil·lusió un cop entrat a la vellesa. Quan va començar la carrera literària, un dels seus objectius principals era escriure i tenir molts lectors; també es proposava recuperar el català com a llengua apta per a tots els registres per normalitzar la nostra cultura. Si podem donar per aconseguit el primer propòsit, ara cal comprovar en quin grau la seva intervenció va influir en el restabliment cultural i si el resultat desitjat s'ha realitzat o no. Precisament, en els dietaris publicats entre 2005 i 2010, diverses intervencions porten a pensar que Vallverdú se sent frustrat perquè la realitat dels Països Catalans del començament del segle XXI no coincideix amb el que hom s'imaginava durant la dictadura, la transició i el començament de la democràcia. S'adona que la tasca titànica duta a terme per ell i altres individus de la seva generació no ha provocat els efectes que esperaven. Considerant que al dietari de 1991, *Les vuit estacions*, no adopta una actitud de desencís, potser el canvi es deu als esdeveniments que tenen lloc durant el període de temps entre el primer i el segon dietari.

Però a què aspiraven els activistes com Vallverdú? Des de l'inici de la postguerra, molts intel·lectuals ja van canalitzar la reivindicació de la cultura catalana concentrant-se en l'element més identificador —la llengua—, però, a la dècada dels seixanta, encara se senten amenaçats per la persistència del franquisme i vetllen per la democràcia i la identitat catalana mitjançant la resistència cultural (GUIBERNAU 2002: 96-97). Es plantegen l'ideal d'aconseguir uns valors independents dels espanyols, per expressar-se en el propi idioma en tots els contextos. Com que les manifestacions literàries aparegudes fins llavors —clandestines, aprovades per la censura o a l'exili— sovint sols formaven part d'una minoria elitista, per primera vegada valoren la possibilitat d'oferir petites dosis de cultura catalana i en català al gran públic. Es tenia en compte un dels grups més desatesos fins a aquell moment: els nens i joves, que no disposaven de cap alternativa a les lectures en castellà. Alguns literats van detectar les conseqüències devastadores que comportaria aquesta situació i van anunciar la urgència d'escriure i editar literatura poc exclusiva. Una de les primeres mostres d'aquesta reclamació va aparèixer gràcies a Josep Vallverdú (1961) a l'article «Necessitat d'una literatura majoritària» publicat a *Serra d'Or*, on explica que en totes les literatures amb una producció

normal conviuen llibres refinats i destinats a uns *happy few* amb d'altres de destinats a un públic més ampli i d'expressió més popular, com ara llibres infantils, novel·les amb una prosa senzilla i volums per distreure i informar. Remarca que la inexistència d'aquests gèneres no degrada la literatura elevada ni n'afecta el públic, mentre que, amb la seva absència, el lector comú es desil·lusiona i és més difícil que se senti atret pels llibres. Les generacions d'aquell moment havien trobat una poesia tan depurada i una narrativa moderna tan exaltada que no els ajudaven a identificar-se amb la literatura catalana. En aquestes circumstàncies, Vallverdú es pregunta: «I dels altres, què en fem?» I acaba demanant als dirigents culturals que ofereixin textos de lectura assequible a la gent que no pot llegir els llibres en català disponibles en aquell moment.

Aquesta manifestació ve seguida d'un article de Joan Triadú, un any més tard, titulat «Una edat sense llibres o una literatura sense futur», en el qual centra l'atenció en els més joves perquè també defensa que és urgent oferir-los publicacions —ja siguin noves, reeditades, traduïdes o adaptades— per evitar que caiguin en la lectura exclusiva en castellà (1962: 35). Demanar llibres i revistes per als joves no pretenia només ampliar el ventall de gèneres a disposició dels lectors, sinó que comportava assegurar la supervivència de la llengua escrita per al futur, ja que «les literatures es creen llur esdevenidor entre els nois i els adolescents» (34). A més de les raons que exposa Triadú, aquesta literatura també servia per demostrar la validesa de la llengua en tots els registres, acostumar els més joves a prestigiar la llengua, fer notar una iniciativa més de resistència antifranquista i oferir a les generacions novel·les coneixements sobre cultura catalana que no haurien pogut rebre a través d'altres mitjans.

Aquesta circumstància marca la trajectòria de Vallverdú. Uns quants anys abans, a mitja dècada dels cinquanta, ja es plantejava d'abocar a la literatura les inquietuds patriòtiques de sensibilitzar la població:

Jo entreveia un possible horitzó de cultura catalana a Lleida, i en aquell horitzó em proposava, obscurament encara, tenir-hi un paper literari. Malauradament, no hi havia consum, i calia crear, allí i a tot el

país, una necessitat, dur a terme una educació en el sentit de fer descobrir als ciutadans qui eren i qui era el testimoni que els esqueia indefugiblement. (1998: 149)

La voluntat de recuperació cultural, juntament amb la necessitat d'oferir literatura als més menuts i els seus primers reconeixements dins d'aquest gènere defineixen el seu futur: el 1954 guanya el Premi Mossèn Chusep de novel·la juvenil en castellà amb *Las cinco vidas del «Nereo»*; el 1963, el Premi Joaquim Ruyra amb *L'abisme de Pyranos*, publicat posteriorment com a *Trampa sota les aigües* (1965).

Les ganes dels joves per llegir en català, l'entusiasme per actuar col·lectivament i els indicis de supervivència de la cultura catalana podien esperarçar, i cada vegada més, les ments més lluitadores. En el punt de partida de la recuperació, la sensació general era que el català escrit ja no existia i el govern només tolerava algunes manifestacions tradicionals populars. De manera gradual, s'arriba a una situació a principi del segle XXI en què la cultura compta amb una llengua oficial i suficientment normativitzada, traduccions força regulars de clàssics i d'autors contemporanis, escriptors professionalitzats, mitjans de comunicació i un sistema educatiu en català, i institucions públiques i privades per a la promoció de la llengua i la literatura.

Malgrat aquests avenços, el resultat aconseguit no és tan brillant com confiaven els activistes de la represa i han perdut les esperances que mai es faci realitat l'hegemonia tan somniada. Vallverdú, en els escrits més recents, segueix observant en quin grau la cultura catalana ha assolit els nivells que desitjava i se sent frustrat perquè veu que no es compliran les expectatives i no vol acceptar que la normalitat que havien imaginat a l'inici de la represa era una utopia. Demostren aquesta tendència fets com la reducció progressiva del nombre d'usuaris de la llengua i de lectors, la pèrdua de prestigi dels escriptors i la situació actual on cap d'ells no ha esdevingut figura insígnia fora dels seus límits territorials. En canvi, quatre dècades enrere, confiava que, per exemple, quan l'escola ensenyés el català, s'aconseguiria la normalització (1970b: 7); i més endavant, quan es va aprovar el decret d'implantació de la llengua catalana en l'ensenyament a Catalunya l'any 1978, opinava que ja es podia retirar la queixa sobre la imposició

del castellà en els centres de secundària (1989: 60). Per això, l'any 1989, es veu amb ànims d'arriscar-se a augurar un futur prometedor a l'idioma:

El català s'estendrà molt més que no ho estava dins Catalunya. Serà la llengua més generalitzada àdhuc en zones de forta densitat immigratòria: endemés, la immigració està decreixent, i els catalanoparlants han rebut amb el decret una injecció de futur. [...] Serà un fet que la llengua ambiental anirà essent de cada dia més la llengua catalana. (1989: 61-62)

En aquells anys, els seus textos estan escrits des d'una actitud engrescada; té ganes de canviar el país de manera col·lectiva i anima a provocar una contraofensiva pacífica, educada, ferma i hàbil (81). Comença l'article «Llengua pobra, pobra llengua» amb l'explicació següent: «Però, com podeu ser optimista pel que fa a la llengua? —em demanaven. I responia: “Perquè els símptomes són que s'ha avançat. És positiu el guany en el marc del carrer, dels establiments, de la comunicació migrada que ens permet la ràdio i la televisió, i fins a cert punt la premsa”» (83). I acaba dient: «Si sentiu algú que es plany i diu: pobra llengua!, contesteu-li que només és de plànyer com a desgraciada la llengua que no té possibilitats de sortir de la pobresa, que s'ha depauperat. Però no és pas aquest el nostre cas» (84).

De la mateixa manera, pel que fa a la literatura infantil i juvenil, quan la censura es va començar a relaxar a principi dels seixanta, també creia que l'aparició de lectors nous i la publicació de materials en català provocarien un efecte circular (1993: 149). A l'hora de reclamar altres mostres culturals majoritàries, a principi dels vuitanta retreu que a establiments com restaurants i estacions de servei no es puguin comprar llibres i música en català perquè, en aquells moments, gairebé no hi són presents (1989: 86-87) i es lamenta de la falta d'un teatre comercial propi (95-96).

A la seva vellesa, no es pot avenir que alguns aspectes de la cultura no hagin prosperat prou si n'hi ha tants d'altres que han millorat o s'han normalitzat, tal com ell reconeixia, atès que existeixen institucions culturals de qualitat estable, una llengua apta per a tots els registres, una tradició literària, mitjans de comunicació, una escola dignifi-

cada i catalana, una administració autonòmica i manifestacions de cultura popular (1995: 21-22). En el mateix període, en un article al *Segre*, també valora positivament l'impacte de TV3 com a eina de normalització molt valuosa i perquè ha comportat la creació d'actors populars catalans (2008: 175). Però durant els anys vuitanta i noranta ja intueix que la voluntat de molts catalans no és tan enèrgica com abans, les expectatives no es preveuen tan prometedores i comença a desconfiar de la consolidació de la cultura catalana. L'any 1984 es queixava de la diferència entre la inèrcia en què viu la societat en aquell moment i les dificultats que havien de superar quan fomentaven la cultura d'amagat i amb bona voluntat (1989: 94). Davant d'aquest contrast, també es preguntava si valia la pena intentar entusiasmar els joves per treballar per a la llengua d'una manera generosa, dedicada i enèrgica; o bé si aquesta intenció s'acabaria reduint a una il·lusió perquè el camí cap a la defallença i el rebaixament ja estava traçat. En obres escrites als anys noranta, copsem l'evolució progressiva de la seva opinió entre l'optimisme de *Les vuit estacions* i el pessimisme d'*Hora nona* i els dietaris posteriors, perquè, malgrat que s'ha adonat que encara no s'ha assolit la normalitat, encara hi ha esperances d'aconseguir-la. Com en el text d'aquesta conferència de 1993:

La premsa catalana ha aconseguit un bon esplet de publicacions locals, comarcals i una minsa collita de publicacions nacionals. [...] el que de debò dibuixa un panorama gens satisfactori és el cens de [...] rotatius quotidians [...] de què disposem al cap de deu anys d'Estatut i d'ensenyament oficial del català. [...] Que durant els anys anomenats de resistència cultural els fidels fossin pocs i s'apuntessin a tot, servia per mantenir el caliu: convenia que després, obertes les finestres, més fidels incrementessin la parròquia, i aquests fidels han vingut, sí, però no en prou quantitat. [...] Llavors, el futur de la cultura catalana no pot acotar-se perquè avui tot és canviant. (1995: 24-25).

Per això actualment disposem d'un panorama paradoxal: d'una banda l'oferta de textos de tota mena en català ha crescut [...] però l'ús social de la llengua esdevé afeblit en àrees preocupants. [...] Som una cultura a la defensiva: tot el que sigui fer-nos la il·lusió que caminem amb normalitat és excessiu. Caminem endavant però a risc sempre de sots, ensuasiades i aturades. (1993: 20)

En canvi, ben entrat en el segle XXI, no confia més en el futur. Ho demostren fragments d'*Hora nona* en què detecta la divisió terminològica actual entre el català i el valencià, fruit d'una actitud tan diferent de la posició comuna entre parlants de diferents variants, pròpia del seu període més combatiu a final dels anys seixanta i durant els setanta (2005: 173); i en d'altres passatges on també indica el retrocés en l'ús de la llengua.

La llengua s'ha mantingut. Fins quan? La més gran decepció actual ha estat que l'extensió en el coneixement ha estat paral·lela i simultània al mateix temps amb la minva en l'ús social. [...] Jo no gosaria temptejar un pronòstic. Però no sóc optimista. Han de canviar encara molts plantejaments, regirar-se moltes actituds. I, com tots els de la meua generació, estic cansat d'esperar: porto dècades i dècades de vida caminant amb una sabata vella i una espadanya foradada. (2005: 100-101)

Al tercer mil·lenni, l'autor veu que aquest somni normalitzador és lluny de convertir-se en realitat. Un dels fets que ha produït aquesta modificació en la seva opinió és que el context polític a Catalunya és més descoratjador que el de la dècada de 1990, perquè el canvi dels partits polítics en el poder del Govern de la Generalitat no ha implicat la reorientació de la cultura catalana que havia previst; a més, s'adona que les persones que han treballat per aconseguir aquest objectiu estan desapareixent sense que les generacions més joves hagin heretat l'esperit de lluita i es queden indiferents respecte al passat i el present (2007b: 157). I encara més: la seva posició és tan pessimista que arriba a una visió fatalista, segons la qual: a) és impossible controlar el destí —«amb la nostra presència no hem canviat ni canviarem el ritme de les coses, ni l'ordre de l'univers, com en la nostra joventut ens pensàvem que s'esdevindria» (2005: 177); i b) que la professió d'autor no és imprescindible: «tant li farà, comptat i debatut escriure és una activitat innecessària. Innecessària perquè el món continuï caminant, no es tracta de cap combustible» (218). En conseqüència, amb aquestes afirmacions, subratlla el fracàs d'un projecte col·lectiu, d'una lluita portada a terme per ell i altres personalitats de la seva generació començada als anys cinquanta. Només cal remarcar com a excepció el final lleugerament contradictori de *Quasi nou llunes*, «la utopia ens

reclama per tal que fem artesanalment de les il·lusions realitats, pessic a pessic» (2007: 184).

Atès que els programes culturals depenen estretament de la política, el seu nou punt de vista també implica transformacions en el compromís amb els partits polítics i, sense haver estat mai una figura política activa, a *Hora nona*, *Quasi nou llunes* i *Ciudadà s/n* exposa obertament la simpatia per Esquerra Republicana de Catalunya. Si bé a *Les vuit estacions* assegura un refús vers l'activisme i les afiliacions (1991: 19) —«sóc profundament reaci a l'acció política. Opino que el joc polític canvia, destenyeix i desfigura la gent» (3)—, hi veu la darre- ra oportunitat per a la realització dels ideals. En una entrevista de 2011, especifica el significat d'aquesta afirmació:

Vaig donar el meu suport i contribueixo al sosteniment del partit d'Esquerra Republicana per convicció independentista: el 2000 l'única formació que en defensava el principi era ERC. És també, el partit tronc, en aquest camp. [...] Però jo vaig tenir durant molt de temps un perfil convergent, amb amistat personal —que dura— amb Jordi Pujol, fins que vaig veure que els convergents a cada bugada de negociació autonòmica perdien un llençol. (PUJOL-VALLS inèdit)

L'esperança que, amb el primer tripartit, es relaxin les relacions amb Madrid, no es realitzarà, tal com expressa a *Quasi nou llunes*, quan José Montilla ja liderava el PSC: «Observem que es parla molt de política social, de programes socials, fins de catalanisme social [...]. A mi em sembla que quan es parla massa de catalanisme social, s'aspira a dissoldre o senzillament a no reconèixer el catalanisme català» (2007b: 104). Malgrat l'adhesió a ERC, també hi adopta una posició crítica i opina que la ideologia dels republicans s'ha afeblit (75) i es dol de les renúncies a les quals cedeix un partit que, abans de ser al poder, defensava una posició molt més clara (115).

També critica les actuacions de les altres organitzacions. En els dos últims dietaris dona el seu punt de vista sobre les diferents etapes del govern català i espanyol, i les polítiques de la Unió Europea, i els retreu algunes accions que han obstaculitzat la normalització de la cultura catalana. A *Quasi nou llunes* manifesta: «Estic admirat de la mansuetud amb què, si bé ho mirem, el govern de la Generalitat accepta les dila-

cions, trepitjades i evanescents promeses del govern de Madrid» (113), mentre que a *Hora nona* es queixa que «viure tothora amb la impressió que [els governants espanyols] fan amb tu el que volen, que és ben poc el marge de maniobra que pots usar, resulta fatigós i enervant, i et deixa l'esperit adolorit» (2005: 96). I també declara: «Europa només reconeix estats [...]. I si pot ser, amb una sola llengua [...]. A l'Europa nova, o ets un estat o no ets res o quasi res, aquesta és la pura realitat. Així ha acabat aquell somni, aquella bella utopia de l'Europa dels pobles, l'Europa de les nacions» (87). En repetides ocasions subratlla el poder asfixiant de Madrid a Catalunya, com la restricció que el Congrés de Diputats va fer al nou Estatut d'Autonomia de Catalunya el 2006.

A més de presentar la seva insatisfacció amb la situació política, cultural i lingüística, l'autor opina sobre literatura. Es queixa de la debilitat de la tradició literària perquè aquest fet demostra que la tradició que ell havia intentat recuperar i enfortir continua xacrosa.

A partir de la dècada dels setanta, unes generacions joves, obertes a tendències innovadores, com era lògic, van ocupar llocs de la crítica, del periodisme, de la càtedra; però en comptes de vincular-se a les generacions anteriors, vull dir immediatament precedents, van trencar amarres, i ni tan sols van voler salvar allò que podia salvar-se de les lliçons anteriors. (2005: 223)

Els dietaris també transmeten la protesta contra l'acceptació d'algunes traduccions de baixa qualitat perquè no valoren i fins i tot desacrediten la feina dels traductors que, com ell mateix, van obrir camí als anys seixanta (92). De fet, aquest fenomen està principalment causat pels canvis en el món editorial: molts editors s'han convertit en homes de negocis. Aquesta pèrdua de respecte pel llibre, el tractament d'aquest element com a producte mercantil i la seva substitució per altres formes de cultura o entreteniment més despersonalitzades demostren el desconeixement actual sobre la importància que va suposar la presència de les publicacions en català. Vallverdú mateix recorda les pèssimes condicions dels anys cinquanta:

Fou una etapa fatigosa, pesada, entortolligada de gestions, promeses a mitges, inseguretats i, sobretot, dilacions i retards. Només una

ferma disposició a entomar galtades i a resistir per guanyar pam a pam un espai de més llibertat, perdent diners, forces i molt de temps, garantia alguna estona de respir i petitíssimes victòries. Penso de vegades amb un tast d'amargor en l'insolent deseiximent d'alguns gestors i treballadors del món cultural d'avui, que actuen com si mai no haguessin existit aquelles barreres ofegoses. (2007a: 148)

I en aquests dietaris es té molt present que la reaparició del llibre en català —i sobretot la literatura per a nens— va simbolitzar la restauració de la cultura catalana malgrat la censura i els entrebancs de l'època. La presència física d'una publicació en aquesta llengua tenia un valor que anava més enllà de la qualitat literària, havia esdevingut un símbol atès que la llengua és l'element distintiu i més important de la identitat catalana (GUIBERNAU 2002: 111, però també CONVERSI 1997 i VERRIÉ 1978 sobre els paper de la llengua en el nacionalisme català i la resistència mitjançant els llibres).

Recordem que, en la mateixa línia que Vallverdú, una figura com Joaquim Carbó descriu així les novetats culturals catalanes de 1962:

Comprenc que avui que n'hi ha tants, sigui difícil emocionar-se per l'aparició d'un nou llibre, d'una revista o d'un disc en català, però jo encara recordo la satisfacció que sentia quan sortia d'una llibreria i portava sota el braç una novel·la d'Albert Camus o d'Ernest Hemingway traduïda al català. I em sorprèn i em preocupa que la majoria, ara que pot triar, es deixi portar per la rutina i compri l'edició en castellà. (CARBÓ 2002: 30)

4. CONCLUSIONS

Malgrat tot, Vallverdú es complau amb l'èxit de la seva obra i s'ha convertit en un referent de la literatura per a lectors joves en català; molts dels seus títols d'aquest gènere s'han traduït al castellà —i només uns pocs a d'altres idiomes—, les pel·lícules i sèries d'animació basades en un dels seus personatges s'han exhibit fora del país i ell també ha rebut molts premis prestigiosos. I la seva tasca ha esdevin-

gut valuósíssima en la recuperació cultural: «S'ha aplicat de preferència, i de manera sobresortint, en dos àmbits aparentment marginals però bàsics en la consolidació de tota cultura: el de la literatura infantil, de la qual constitueix una de les primeres figures catalanes d'ara i de tots els temps, i el de les traduccions» (MURGADES 1996: 87). Tanmateix, l'escriptor se sent frustrat perquè s'adona que els Països Catalans pateixen moltes deficiències que ell i molts contemporanis seus van intentar superar. A principi del segle XXI, viu en una situació en què diversos elements essencials segueixen coixejant, on és difícil constituir referents literaris per enfortir una tradició que s'introdueixi a l'estranger i que s'estableixi al mateix nivell que les cultures d'estat. Encara que algunes millores en la realitat actual es materialitzin, no és gaire probable que la cultura catalana arribi a la condició que Vallverdú i molts altres, potser erròniament, havien imaginat. I no només això; l'autor també té la sensació que les generacions posteriors no han volgut prendre el relleu per continuar la tasca que havien iniciat.

Conseqüentment, els motius per tenir una visió desil·lusionada de la vida no rauen tant en l'abast de l'èxit de la seva literatura, en el seu propòsit personal, sinó en el fet que el projecte col·lectiu no ha reeixit. Està decebut perquè la gent que, com ell, va actuar contra la voluntat franquista d'anihilar la cultura catalana no ha vist el desig fet realitat; molts aspectes culturals no s'han assolit en l'actualitat i el futur és incert. L'autor mira enrere i repassa la transformació de la cultura catalana des de l'activisme inicial fins a la desorientació actual; des de la resistència cultural de final dels anys seixanta, passant per l'etapa en què va decidir que el seu lloc seria estrictament el d'escriptor, fins a haver d'arribar a ser conscient que, al cap de quaranta anys, els resultats no són gaire encoratjadors. Vallverdú ha estat víctima de les enormes contradiccions de la cultura catalana que Francesc Parcerisas ha expressat sobre la conjuntura actual:

Una cultura macrocefàlica amb peus de fang i sense implantació social [ha provocat que] molts veges el futur de la cultura catalana —i la literatura per descomptat— com una espècie malalta que saltironeja, entre neguitosa i aparentment despreocupada, enmig d'un hàbitat extremadament degradat on l'espera una extinció imminent. (2008: 49)

En aquest panorama desolador, un Vallverdú ancià s'apodera de la immediatesa combativa pròpia dels dietaris per expressar un crit desesperat d'alerta davant de la inexistència de la tan anhelada normalitat cultural i lingüística. Aquesta decepció es podria haver mitigat si els propòsits del passat haguessin tingut en compte les diferències profundes entre cultures amb estat i la realitat dels Països Catalans; és a dir, si haguessin fet a mida el concepte de *normalitat*, no s'haurien deixat enlluernar pels precedents de recuperació cultural i no s'haurien posicionat amb uns ideals difícils de materialitzar completament i impermeables als canvis de la realitat. O si haguessin apuntat, directament, cap a l'objectiu d'alliberament nacional.

BIBLIOGRAFIA

- ALOY (1998): Josep M. Aloy, *Camins i paraules. Josep Vallverdú, l'escriptor i l'home*, Lleida: Pagès Editors.
- BOU (1993): Enric Bou, *Papers privats: assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona: Edicions 62.
- CARBÓ (1987): Joaquim Carbó, «“Festa Major”, vint-i-cinc anys després», dins: Diversos autors, *Miscel·lània homenatge a J. Vallverdú: vida, obra, treballs dedicats*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 161-164.
- (2002): Joaquim Carbó, *Joaquim Carbó: setanta anys, un centenar de títols, un milió d'exemplars*, Barcelona: Barcanova.
- CÒNSUL (1991): Isidor Cònsul, «Pròleg», dins: Vallverdú, Josep: *Contes en òrbita*, Barcelona: La Magrana, ps. 7-14.
- CONVERSI (1997): Daniele Conversi, *The Basques, the Catalans and Spain*, Londres: Hurst.
- DIVERSOS AUTORS (1987): *Miscel·lània homenatge a J. Vallverdú: vida, obra, treballs dedicats*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- DURAN (1993): Teresa Duran, «L'aventura de llegir a Josep Vallverdú», *Urc. Revista literària*, núm. 8 (hivern), ps. 16-19.
- FUSTER (1972): Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial.
- GIMFERRER (1971): Pere Gimferrer, «Dos libros sobre el país: Proses de Poyent y El Pirineu», *Destino*, núm. 1735-1739 (2 gener), ps. 30-31.

- GUIBERNAU (2002): Montserrat Guibernau, *Nacionalisme català. Franquisme, transició i democràcia*, Barcelona: Pòrtic.
- MACIÀ (1998): Xavier Macià, «L'homenot de Ponent biografat», *Ressò de Ponent: revista de l'Ateneu Popular de Ponent*, núm. 159, ps. 32-33.
- MORA (2002): Anna Cris Mora, «Entrevista a Josep Vallverdú, traductor», *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 8, ps. 121-131.
- MURGADES (1996): Josep Murgades, «Postguerra en clau metonímica», *Revista de Catalunya*, núm. 113 (desembre), ps. 85-96.
- PÀMIES (1987): Teresa Pàmies, «La quotidianitat en la narrativa de Josep Vallverdú», dins: Diversos autors 1987, ps. 173-176.
- PARCERISAS (2008): Francesc Parcerisas, «De l'esquizofrènia i del "com si..."», dins: Isabel Graña i Teresa Iribaren (coord.), *La literatura catalana a la cruïlla (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa Edicions, ps. 45-54.
- PLA I ARXÉ (2007): Ramon Pla i Arxé, «Annals d'un escriptor», *El Temps*, núm. 1205 (17 juliol), p. 85.
- PUJOL-VALLS (inèdit): Maria Pujol-Valls, *Entrevista a Josep Vallverdú*, abril 2011.
- SELLENT (1998): Joan Sellent, «La traducció literària en català al segle xx: alguns títols representatius», *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 2, ps. 23-32.
- TORRES (1987): Estanislau Torres, «El gran xantatge», dins: Diversos autors, *Miscel·lània sobre J. Vallverdú*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 103-106.
- TRIADÚ (1962): Joan Triadú, «Una edat sense llibres o una literatura sense futur», *Serra d'Or*, núm. 8-9 (agost-setembre), ps. 34-35.
- TRIADÚ (1983): Joan Triadú, «Assaig autobiogràfic de J. Vallverdú», *Avui* (13-05-1983).
- TURULL (2008): Albert Turull, «Escriptor i societat, a propòsit de la presentació de "Pelegrí dels mots"», dins: Diversos autors, *Escriptor i societat*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 21-25.
- URC. REVISTA LITERÀRIA (1993): *Urc. Revista literària*, núm. 8 (hivern).
- VERGÉS (1993): Oriol Vergés, «La Catalunya-Visió d'en Josep Vallverdú i en Ton Sirera», *Urc. Revista literària*, núm. 8 (hivern), ps. 13-14.
- VERRIÉ (1978): Jordi Verrié, «Resistir amb llibres», *Serra d'Or*, núm. 223 (abril), ps. 17-21.
- VILA (2001): Enric Vila, «Una postal per recordar», *Avui* (25-01-2001).

OBRES DE JOSEP VALLVERDÚ ESMENTADES EN AQUEST ARTICLE

- (1954) *Las Cinco vidas del Nereo*, Alcoi: Marfil.
- (1961) «Necessitat d'una literatura majoritària», *Serra d'Or*, núm. 6 (març), ps. 14-15.
- (1965) *Trampa sota les aigües*, Barcelona: Estela.
- (1970a) *Proses de ponent*, Barcelona: Destino.
- (1970b) «Públic, poble, llengua», *El Pont*, núm. 41, ps. 5-7.
- (1983) *Indíbil i la boira*, Barcelona: Destino.
- (1986) *Proses de Ponent*, 2a ed., Barcelona: Edicions del Mall.
- (1989) *La Lluna amb les dents: articles 1962-1988*, Lleida: Virgili i Pagès.
- (1991) *Les vuit estacions. Dietari 1988-1989*, Lleida: Pagès Editors.
- (1993) *Entrada lliure*, Lleida: Pagès Editors.
- (1994) *Proses de Ponent*, 3a ed., Barcelona: Barcanova.
- (1996) *Vagó de tercera*, Barcelona: Proa.
- (1998) *Garbinada i ponent. Els meus anys cinquanta*, Barcelona: Proa.
- (2000) *Desmudat i a les golfes*, Barcelona: Proa.
- (2005) *Hora nona. Llibre de capvespres*, Lleida: Pagès Editors.
- (2007a) *Pelegri dels mots*, Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- (2007b) *Quasi nou llunes*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- (2008) *Finestra i espill*, Juneda: Fonoll.
- (2009a) *Ciudadà s/n*, Lleida: Diputació de Lleida / Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- (2009b) *Rovelló*, edició 40è aniversari, Barcelona: La Galera.
- (2010a) *Proses de Ponent*, 4a ed., Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- (2010b) *Quadern de les coves*, Lleida: Pagès Editors.
- VALLVERDÚ & SIRERA (1976): Josep Vallverdú i Ton Sirera, *Els Rius de Lleidà*, Barcelona: Destino.